

האור שבין האותיות | עמיחי סמט דמיון ושוני בין הרב שג"ר לרב עמי עולמי

מבוא¹

בשנת תשל"ט הגיע לשיעור א' בישיבת הכותל בחור צעיר שאהבת התורה ולימודה יוקדים בו. נפשו של אותו התלמיד דבקה בתורה, ותוך זמן קצר מהגעתו לישיבה שקע ראשו ורובו בלימוד. שמו של אותו התלמיד היה עמי עולמי.

עם הזמן החל עמי לחוש תסכול מהלימוד העיוני אליו נחשף, שלא נתן מענה לרצונותיו ושאפיותיו בלימוד. הוא החל לחשוב על מעבר לקבוצת לימוד אחרת, בה קיווה למצוא את סיפוקו הלמדני והמחשבתי. לאחר ששמע עמי על שיעוריו של הרב שג"ר, ר"מ מוערך מאוד ויוצא דופן בישיבה בדעותיו ובדרכי לימודו, החל להיכנס בצורה שיטתית לשיעורים אלו.

עולמו של עמי היה רחב² ועמוק, ויכולותיו הלימודיות היו גבוהות בצורה יוצאת דופן ביחס לסביבתו. בשיעוריו המורכבים של הרב שג"ר חש עמי תחושת סיפוק

¹ מאמר זה מבוסס על עבודה סמינריונית שכתבתי בנושא זה למכללת הרצוג בשנת תשע"ז. תודה גדולה לד"ר עוזי פוקס שהנחה אותי בעבודה, כמו כן גם תודה גדולה לכל מי שיתף אותי בחוויותיו וזיכרונותיו. מאמר זה הוא מאמר המשך למאמר "השיר שנשאתי מתוך הגמרא" שפורסם ב'אביב' 23, להלן: 'המאמר הקודם'. קריאת המאמר הקודם הכרחית לצורך הבנה שלימה של המאמר הנוכחי.

ומפגש עם עומק לו ייחל. הוא מצא בהם במידה רבה סיפוק ומנוחה למבועי נפשו. עמי נקשר ברבו, ולמד אצל הרב שג"ר כ-10 שנים.³

במהלך הלימודים בישיבה, נקשרה נפשו של עמי עולמי בנפשו של תלמיד מאחד השיעורים הגבוהים, שאף הוא למד אצל הרב שג"ר,⁴ בני קלמנזון. על אף ההבדלים האישיים הגדולים בין השניים, נוצרה ביניהם חברות וחברותא ארוכת שנים, חברות שהטביעה את חותמה העמוק על עולמם וחייהם.

לאחר כמה שנים יצאה החברותא של הרב בני ועמי לדרך חדשה,⁵ ויחד הם הקימו את 'בית הועד לתורה' בעתניאל.⁶ עמי הפך ל'ר' עמי, והיה לר"מ בישיבה.⁷ תלמידיו אהבו אותו אהבה גדולה והיו קשורים עמוקות אליו ואל תורתו.

אין ספק שתורתו של הרב שג"ר ליוותה את ר' עמי במשך כל שנותיו, הן בהיבט הלימודי והן בצורת החשיבה, ר' עמי מצא מענה לחלק גדול מרצונותיו ובקשותיו מהלימוד אצל הרב שג"ר. אך כבר בימים הראשונים בהם למד אצל רבו ניתן היה לראות שמעבר להערכה ולאהבה הגדולה ר' עמי לא הלך בצורה מוחלטת אחרי הדרך שהתווה רבו.⁸

כבר בתחילת הלימוד אצל הרב שג"ר כתב ר' עמי ביומנו:

"הלימוד זורם ושוטף יותר, הגמרא ניבטת בעניים אחרות של עומק בלתי נדלה, אך עדיין אני צריך חיזוק. הלימוד, חוסר ויתור. האש צריכה להיות טבועה בדם – לא לזוז הצידה".⁹

² הרב בני מרבה לתאר את היקף ידיעותיו, הכלליות והתורניות.

³ בתחילה בישיבת הכותל, ולאחר מכן כחלק מחבורת התלמידים שהצטרפה אל הרב שג"ר בהקמת ישיבת 'מקור חיים', היא ישיבת 'שפ"ע'.

⁴ ליתר דיוק הרב בני הוא זה ש'משך' את ר' עמי לשיעוריו של הרב שג"ר.

⁵ בהמלצת רבם, הרב שג"ר.

⁶ בתחילה בית הועד הוקם כ'כולל הלכה' אך לאחר זמן הרחיבו את הכולל לישיבה - כפי שאנו מכירים אותה היום.

⁷ וכך גם אכנה אותו במאמר.

⁸ הרב שמואל אריאל ציין שזו לא הייתה תופעה חריגה בקרב תלמידי הרב שג"ר, ורבים מתלמידיו למדו ממנו נקודות מסוימות ולא קיבלו את תורתו כמכלול.

⁹ עמ' 43 בספר 'ניגוניך אבי' - שירים זיכרונות וקטעי יומן מכתבי עמי עולמי הי"ד, הוצאה פנימית-משפחתית, נערך על ידי בתו, טליה שרלו-עולמי, כסלו תשע"ז. להלן במאמר, כל הפנייה סתמית למספר עמוד תהיה לספר זה.

התלמיד הצעיר שאך התחיל ללמוד אצל מי שיהיה רבו במשך שנים ארוכות, מתרשם מצד אחד עמוקות מהלימוד, אך מצד שני לא מוצא את עצמו לגמרי בשיעורו של הרב שג"ר. זאת מפני שעדיין הוא 'צריך חיזוק' נוסף, חסרה לו 'האש הטבועה בדם'.

גם כמה שנים אחר כך, כאשר סביב דמותו החזקה של הרב שג"ר התקבצה קבוצה שבהמשך אף הקימה יחד את ישיבת מקור חיים, ר' עמי והרב בני הרגישו שהם מהווים כעין 'מעגל שני' מסביב לרב שג"ר.¹⁰ דמותו הייחודית של הרב שג"ר ניכרה בכל תחום בו הוא עסק, והתלמידים נמשכו לעולם ההגותי והרוחני אותו חי ולימד הרב שג"ר ולדמותו הביקורתית. אלא שהרב בני ור' עמי תפסו לעצמם בתוך החבורה עמדה עצמאית.¹¹ דרכם העצמאית באה לידי ביטוי בתחומים רבים, במאמר זה אתמקד בתחום אחד מרכזי – דרך לימוד הגמרא.

בעשרות השנים האחרונות, ישנו בירור מעמיק ורציני סביב דרכי לימוד העיון. כחלק מתהליכים רבים המתרחשים בחברה שסביבנו, ישנה בקשה ללימוד שיהיה קשור לחייו, חוויותיו, ומחשבותיו של הלומד. הרב שג"ר בדרכו הלימודית נתן מענה לצורך זה, ובמידה מסוימת 'חידש' בעולם הישיבות שיכול להיות לימוד עיוני שנוגע בנפשו של הלומד. תלמידיו המשיכו את דרכו, וכחלק מזה גם ר' עמי היה חלק מאותה רוח. אלא שכאמור, על אף הקרבה והדמיון לרבו, ר' עמי בנה לעצמו גם דרך עצמאית. במאמר זה אבקש לנסות ולעמוד בעיקר על הפערים בדרך הלימוד בין הרב שג"ר לתלמידו,¹² להאיר על הדומה ובעיקר על השונה.

¹⁰ כלשונו של הרב בני.

¹¹ כך מעיד הרב בני.

¹² התיאור של הרב שג"ר במאמר זה מתבסס גם על ראיונות ושיחות וגם על המופיע בספריו. נציין שישנו פער בין הרב שג"ר כפי שר' עמי הכיר לתפיסתו המאוחרת יותר של הרב שג"ר כפי שמופיעה ברוב הספרים. אך בכל זאת, הבירור שהמאמר עושה הוא לא בהשפעת הרב שג"ר על ר' עמי אלא בהעמדת הדמויות שלהם זה לצד זה. הכיוונים עליהם אני מצביע הם הכיוונים העיקריים שאליהם הם הלכו, על אף שוודאי ששניהם עברו תהליכים מאוד משמעותיים במהלך השנים.

הרב שג"ר מגדיר שלושה שלבים בניתוח דרך לימוד: אידאולוגיה, מוטיבציה ומתודה. טענתו היא שהאידאולוגיה ותפיסת העולם גוזרות את המוטיבציה ללימוד, כלומר את מטרות האדם בלימוד, והמוטיבציה קשורה בצורה עמוקה למתודת הלימוד.¹³

במאמר זה אלך בעקבות חלוקה זו, ואציג את היחסים בין הרב שג"ר לר' עמי בשלושה שלבים המבוססים על העיקרון אותו הציב הרב שג"ר:

א. אידאולוגיה ודרך חיים – האופי ותפיסת העולם.

ב. מוטיבציה – היחס אל התורה ולימודה.

ג. מתודה – המתודות בהן השתמשו בלימוד.

בכל אחד מחלקים אלו אשתדל להציג את הדומה שבין הרב שג"ר לר' עמי, ולאור זה גם את השונה.

א. אידאולוגיה ודרך חיים

לפני שאתייחס לפער האישיותי בין הרב שג"ר ור' עמי,¹⁴ אתאר את נקודות ההשקפה באישיותם. הן הרב שג"ר והן ר' עמי היו דמויות מופנמות. המפגש איתם עורר אצל רבים פליאה לאור הפער הגדול בין המראה וההתנהלות הלא מרשימה, לבין תוכן הדברים העוצמתיים והייחודיים. תלמידים מתארים את הרב שג"ר כשרוי בתוך עולם פנימי חזק עד כדי כך שלעיתים לא יכול היה לעמוד בפני הופעה רגילה בעולם החיצוני.¹⁵ כמוהו גם ר' עמי כמעט ולא שיתף אחרים בהרגשותיו ובתחושותיו.¹⁶

אפיון נוסף שמשותף לשניהם הוא היושרה והכנות הגדולה. עבור רבים המגע עמם יצר מפגש עם דמות 'נטולת פוזות', דמות המביעה בצורה ישירה וכנה את אשר על ליבה.¹⁷ חלק גדול מהרושם שהם הותירו על סביבתם קשור לנקודה זו.

¹³ מופיע בספר בתורתו יהגה בעמ' 19.

¹⁴ אשתדל לגעת רק בנקודות מסוימות שיכולות להאיר את הדברים שיבואו בהמשך המאמר על הפערים ביחס אל התורה ולימודה

¹⁵ הר לכך ניתן לראות בדרך העברת השיעורים שלו, בהם מיעט להרים את פניו ולהישיר מבט עם השומעים.

¹⁶ דברים אלו נכונים על ר' עמי יותר בתקופת צעירותו בישיבת הכותל ומקור חיים. עם זאת, כפי שאציין בהמשך המאמר, המפגש של התלמידים איתו בישיבת עתניאל היה מפגש הרבה יותר פתוח ופשוט. ובכל זאת, כמה מהתלמידים ציינו שהרטוריקה שלו לא הייתה מוצלחת גם בשלב זה של חייו.

¹⁷ יכול להיות שדרישה זו לכנות הגיעה מתוך העמידה התמידית אל מול המוות, מאפיין שמאד נוכח אצל שניהם.

אולם כבר בנקודה זו ניתן לעמוד על פער ביניהם. יושרתו של הרב שג"ר הייתה נוקבת עד תהום. חיפושו אחר הכנות והאמת היה חיפוש קשה ואמיץ, חיפוש שדרש פירוק וכאב. הוא נודע בביקורתיותו הרבה כלפי עצמו וכלפי תלמידיו. לכן, עסקו הוא ותלמידיו בבירור עצמי עמוק של כנות ואמת, חיפוש פנימי, 'קוצקאי', קשה ולא פשוט.

גם אצל ר' עמי היה ניתן למצוא נקודות של קושי וכאב כחלק מחיפוש האמת והיושרה, אך החוויה המרכזית של הנפגשים אתו הייתה מפגש עם יושר פשוט המשולב עם תמימות גדולה. הישרות של ר' עמי והאמת אותה ביקש נבעו ממקום מעודן ומרוכך.

ביומנו משיעור א' מתאר ר' עמי את כמיהתו העזה אל האמת ואל ה'עצמי', ובדבריו הוא מזהה את ה'עצמי' עם הקב"ה.¹⁸ ההגעה אל האמת הנוקבת, אל ה'עצמי', מביאה לביטול מוחלט כלפי ה'. כתוצאה מכך, ההגעה אל האמת הפנימית אינה עניין בעל ערך עצמי, אלא היא חלק מהקשר רחב יותר של העמידה לפני ה'. נראה לי שתפיסת העצמי כחלק מהקשר רחב, אין סופי ואלוקי, הביאה אותו לענווה גדולה וביטול עצמי.¹⁹

קצת בניגוד למופנות האישית, תלמידים של הרב שג"ר ושל ר' עמי מתארים את השיחה האישית איתם כחוויה יוצאת דופן. שניהם היו בעלי יכולת הקשבה יוצאת דופן לבן השיח, יכולת הכלה, שיקוף ועיבוד שמאפשרות לבן השיח לעבור תהליך עם עצמו.

נראה שאצל כל אחד יכולת ההקשבה הייתה המשך של התכונות שתארתו מקודם. ההקשבה של הרב שג"ר, הייתה חודרת, כאשר הוא היה מזהה את המניעים האישיים העמוקים והפנימיים שמאחורי הדיבורים. לעומת זאת תלמידיו של ר' עמי מתארים אדם שקיבל בפשטות את כל מי שסביבו,²⁰ ונתן את מלוא המקום ותשומת הלב לכל אדם עמו דיבר.

¹⁸ עמ' 43. בסוף דבריו ר' עמי אף דורש את הפסוק 'צמאה לך נפשי כמה לך בשרי' כמבטא את רצונו להגיע אל עצמו.

¹⁹ כמה מהאנשים אותם ראינתי על ר' עמי תיארו אותו כך.

²⁰ בקלסריו של ר' עמי ישנו דף עם הערות שלו על מידות הראי"ה, שם הוא מתייחס ליכולת לקבל בפשטות אדם אחר ואף רשע.

נראה ששוני זה היה קשור גם להבדל בדרך התנהלות החיים. הרב שג"ר היה בבחינת 'אש אוכלה'.²¹ חייו שהיו אש לוהבת, היו מלאים פקפוקים וחששות בעצמו וביחס לעולם. לעומת זאת, חייו של ר' עמי היו מלאים בביטחון ובהרמוניה.²²

ב. מוטיבציה

הרב שג"ר מגדיר את המוטיבציה ללימוד כ'תפיסה מסוימת של מטרת הלימוד, הכח המניע אותו'. בכל דרך לימוד בה עוסק הרב שג"ר, הוא מנתח את הציפייה הבסיסית של הלומד מלימודו ואת התפיסה של הלומד, מתוכה צמחה ציפייתו מהלימוד.²³

הרב שג"ר מגדיר כמוטיבציה המרכזית המנחה את הלימוד כ'חיפוש משמעות'.²⁴ זהו הקשר בין חיי הלומד ללימוד, ויכולתו לקחת מהלימוד תובנות בנוגע לאופן בו הוא צריך לחיות את חייו.

גם אצל ר' עמי אחד העיסוקים המרכזיים היה הקשר בין לימוד התורה לחיים והמעורבות האישית בלימוד, כבר החל משלבים מוקדמים מאד של לימודו אצל הרב שג"ר. כך כתב ביומנו – 'כדי להיות בן לתורה – צריך שתיתן לתורה להתנגן אליך'.²⁵

נראה שבהתאם לכך, ברבות מהעדויות ששמעתי על הרב שג"ר ור' עמי בלט תיאור מסירותם ושייכותם המוחלטת לעולמה של תורה. אצל שניהם התורה מילאה את עולמם ובנתה את אישיותם. אלא שישנו פער גדול בתחום זה בין דרכו של הרב שג"ר לבין הדרך של ר' עמי.

²¹ כלשונו של הרב בני. הכוונה לאש גדולה שאוכלת את מה שסביבה ולא נותנת לו קיום.

²² באזכרות לר' עמי רבים דיברו על יכולתו 'לחיות את הרגע' בלי לחשוש מהעתיד. תרצה, אשתו, תיארה את הרב שג"ר כפסימי אל מול האופטימיות של ר' עמי.

²³ בתורתו יהגה, עמ' 19, וכן בפרק 'מתודה מוטיבציה ועניין' עמ' 38 והלאה.

²⁴ 'בתורתו יהגה' עמ' 45, ועוד.

²⁵ עמ' 88.

מהי תורה?

נראה שההבדל הבסיסי ביותר ביניהם נעוץ בהגדרה הראשונית של התורה ובחזונית המפגש הראשוני אֶתה.²⁶

הרב שג"ר מתייחס אל התורה כאל תוכן נלמד. תוכן הכולל קושיות, סברות וחיידושים. חיפוש המשמעות אליו הוא קורא הוא הצעה לכך שהרעיונות העולים בלימוד ישפיעו ויהיו קשורים לחיי הלומד.²⁷

לעומתו, ר' עמי מתאר בשיריו וביומניו את הלימוד והמפגש שלו עם התורה כחוויה רוחנית המתרוממת מעל תוכן ורעיון. זהו אור שמאיר אליו מ'בין האותיות' ומחיייה אותו, דרך מגע עם האור האין סופי שקיים בתורה.²⁸

בלימודו חיפש ר' עמי את המפגש עם הרבדים שמעבר למילים ולסברות. בקטע הבא מתייחס ר' עמי לאמונתו בכך שאפשר לגעת בשירה של הגמרא, בישות שלה שהיא מעבר למילים:

'אך אני מאמין ויודע שיש שירה כזאת שהיא מעבר לתפיסת המילים

עצמה, שירה שהיא תפיסת הישות של הגמרא'.²⁹

במחברותיו התמודד ר' עמי רבות עם הפער בין התוכן וסברות הלימוד, 'המילים של התורה', לבין חזונית החיים וההארה של הלימוד, 'האור שבוקע אליו מבין האותיות'. לעיתים היה מדגיש את הקושי והפער בין אלו, ולעיתים היה תופס אותם כקשורים זה לזה. כך לדוגמא כתב ביומנו:³⁰

'עולם שלם הוא בין כתמי האותיות

המופזות אל מול שמים

כתפרחת של עלי כותרת

הפרושות לאור

אותם צבעי החום והשחור

שאישי אחד למד אותם בגו כפוף

²⁶ נעיר שהבדל זה הוא כה עקרוני, שאולי הוא גם שורש להבדלים האחרים אותם ציינו.

²⁷ 'בתורתו יהגה' עמ' 28: - 'אנו מחויבים לשאוף להצמחתו של בן תורה: בוגר שהתורה היא בשבילו תרבות ממשית, שהוא מעורב בה ויונק ממנה, ואף מוצא בה פתרון לשאלותיו האישיות כיוון שהיא כל עולמו או לפחות מרכיב מרכזי בו. אישיותו מעוצבת באמצעות התרבות היהודית, חשיבתו ומערכת ערכיו- באמצעות השיח התורני וכן הלאה.'

²⁸ על תפיסתו של ר' עמי את לימוד התורה ראה עוד במאמר הקודם.

²⁹ עמ' 32.

³⁰ עמ' 183.

קורנות אלי אין סוף של מאורות

ואני קרוע בין האור ושחור האותיות'.

את הפער בין הרב שג"ר לר' עמי ביחס אל התורה ניתן לבאר לאור השוני בין העולמות בהם גדלו והתפתחו. ר' עמי גדל כילד כפרי, והיה פתוח למרחבי הבריאה ול'אור' העולה מהם.³¹ ר' עמי לא גדל בסביבה דתית מאוד, אך במחברותיו ניכרת כמיהתו לחוויות הארה שיקבל מהטבע ומהחיים, שהיו בעיניו כגילוי הקשר עם הקב"ה. בכניסתו לעולמה של תורה, המפגש עם התורה ולימודה הביא להארה דומה. ר' עמי שאף לאיחוד וחיבור בין שני עולמות אלו, גם אם לעיתים חווית הישיבה עמדה בקונפליקט עם חווית ההארה והכמיהה לטבע ולסביבה.

לעומתו, הרב שג"ר צמח וגדל מנערותו בסביבה תורנית וישיבתית 'קלאסית',³² ומושגי הלימוד והתורה שלו נבנו מתוך עולם זה. מתוך כך, לימוד התורה הישיבתי הקלאסי היה ביתו ומקומו הטבעי והראשוני, והתוכן של התורה היה קשור לחוויות הבסיסיות של חייו.

דברים אלו קשורים קשר הדוק גם להבדלי האופי עליהם עמדתו. הרב שג"ר, שחי כל ימיו בבידוד ודיוק עולמו הפנימי, ראה גם את לימוד התורה כעולם ערכי ופילוסופי שיש להגדיר אותו ויכול לקחת חלק בעיצוב האישיות. לעומת זאת, ר' עמי, שהעיסוק האישיותי שלו הביא אותו לעמידה לפני האין סוף, תפס גם את עולם התורה כדרך להגיע אל האין סוף.³³

החזרה הביתה מול הכמיהה אל האור

מלבד הפער בחוויה הבסיסית של לימוד התורה בין הרב שג"ר לר' עמי, נראה שישנו גם שוני בתחושות עליהן מבוססת אהבת הלימוד והרצון ללמוד. אחד מהיסודות החשובים ביותר בתפיסתו של הרב שג"ר בכלל, וביחס אל התורה בפרט, הוא 'כריתת הברית' עם התורה. הוא מדמה את הלומד והתורה כאיש ואישה אוהבים, השוכנים יחד בבית אחד וקשורים זה עם זה בברית.

³¹ עמ' 12-13.

³² כמה פעמים בספר 'בתורתו יהגה' מציין הרב שג"ר את שייכותו ואהבתו לעולם הישיבות ה'קלאסי'.

³³ גם העיסוק של ר' עמי במוזיקה ובשירה בוודאי קשור בזה, ואכמ"ל.

הלימוד יוצר מרחב שבתוכו הלומד יכול להרגיש הזדהות ושייכות עם התורה עד כדי התמסרות אליה.

בתיאורי הלימוד אצל ר' עמי אין את אותה תחושה ביתית נעימה ודורשת. ההתמסרות אל לימוד התורה באה מתוך חוויית הארה אותה הזכרתי, ומתוך השאיפה לגעת ולהתקרב אל אותו האור האין סופי. זוהי כעין התמסרות לבקשה האין סופית, לנגיעה באור החיים.³⁴

נקודה משמעותית הנובעת מפער זה היא היחס שניתן בחייהם למתח שבין התורה ובין התנהלות החיים השוטפת. אצל הרב שג"ר, האדם בוחר למסור את חייו ללימוד התורה מתוך בחירה ורצון. מתוך כך ישנו ויתור מסוים על ההתנהלות הטבעית.

לעומת זאת, ר' עמי לא 'מסר' את חייו לתורה, אלא שאף לשלב ביניהם. הוא שאף לביטול הפער בין האדם לבין תורתו, ו'החיים היו אצלו חלק מאהבת התורה'.³⁵ שאיפתו הייתה לחיות מתוך שילוב גמור של התורה עם תנועת החיים, למצוא את הארת התורה שבתוך המציאות.

תרצה, אשתו של ר' עמי, חששה שעיסוקיו בצורכי הבית יפגעו בלימודו. כשיתפה את ר' עמי בחשש זה הוא אמר לה שאלו החיים, וזו הדרך לחיות את התורה.³⁶ לשיטתו, גם השהייה בבית והשמירה על הילדים הם דרך להתקרב לקב"ה. לצד נוכחותו המרשימה מאוד בבית המדרש, הוא היה מעורב מאוד בנעשה בביתו.³⁷

דוגמא יפה לדבר ניתן לראות בסיפור הבא: אחד מהאנשים שהכירו את ר' עמי סיפר בהתפעלות כיצד גם כאשר ר' עמי היה הולך לשוק הוא היה שקוע בלימודו. תרצה דייקה את הדברים ואמרה שהוא לא היה רק שקוע בלימודו אלא גם שקוע לגמרי בקניות בשוק.³⁸

³⁴ בשיעור א' ר' עמי תיאר במחברתו את חווייתו בחיים כשחייה ללא תכלית אל האור, וגם בהמשך המחברות זהו הצליל שעולה. נוסיף שנקודה זו נובעת מהעמידה התמידית שלו אל מול המוות, והדברים ארוכים.

³⁵ לשונה של תרצה.

³⁶ כלשונה של תרצה: 'הטיפול בילדים ובבית לא היה אצלו ביטול תורה או הפסקה בלימוד'.

³⁷ על התנהלות הדברים אצל הרב שג"ר ניתן לראות בסרט 'ללכת אחרי הצל' שהפיק הרב ורדי על דמותו.

³⁸ המעשה אירע באזכרה לר' עמי, לאחר שנה לרצח.

ייתכן שפער זה בין ר' עמי לרב שג"ר, בא לידי ביטוי בהבדלים בדרך התנהלותם ביחסי 'בית-ישיבה'. תלמידיו של ר' עמי מתארים כחלק משמעותי מחוויית הלימוד אצלו את ההימצאות בביתו והמפגש עם משפחתו. לעומת זאת, אצל הרב שג"ר היה מידור בין הבית לבין הישיבה והלימוד.³⁹

קדושת הלימוד

פערי תפיסות אלו מתמצים בשוני הקיים ביחס לחיפוש ה'קדושה' בלימוד. הרב שג"ר עסק בכמה מכתביו בנושא הקדושה שבלמוד.⁴⁰ הוא טוען שלמעשה ולתוכן העיסוק יש משמעות נצחית, מעבר לחיים המקומיים והמציאותיים והם חלק מהקשר שנוצר בינינו לקב"ה.

הרב שג"ר מעלה כאופציה משמעותית, ואולי אף מרכזית, את ראיית הקדושה כקשורה לניתוק בין הלימוד ובין החיים הנורמטיביים. כאמור, בתפיסת הרב שג"ר חיפוש המשמעות בלימוד והניסיון למצוא את החיבור בין התורה ובין החיים הינו המוטיבציה המרכזית ללימוד תורה. עם זאת, מניעים אלו יכול להביא לחילון הלימוד. לכן, על הלומד לנתק בין עולמו של הלומד ובין עולמה של התורה. כל אלו יצרו תחושת קדושה והתבטלות, שיביאו לאיזון של 'חילון' הלימוד.⁴¹

שפה זו של ניכור וזרות בין הלומד לבין התורה זרה אצל ר' עמי. נראה שהוא לא היה מקבל את חיפוש הקדושה בתורה במרחבים מנותקים וחיצוניים לחיים. הרב שמואל אריאל הדגיש את הרצון של ר' עמי למצוא את הקדושה בחיים הנורמליים והנורמטיביים. תחושת הקדושה בלימוד נובעת מתוך היכולת לראות את הקדושה כנוכחת בעולם ומאירה מכל פינה בחיים.

39 ציינתי במאמר הקודם, שאחד מהחידושים המרכזיים שעמדו לפני עיניהם של ר' עמי והרב בני בהקיים את ישיבת עתניאל היה שבירת הדיסטנס בין הרב והתלמיד ויצירת החיבור בין חיי הרמ"ם ובין התלמידים. נראה שעניין זה נובע מתוך הבנה שכחלק מהיות הר"מ מעביר תכנים, המפגש אתו יכול לתת לתלמידים דרך לשילוב התורה עם החיים. דברים מעין אלו אמר דוד צרי באזכרה בשנה הראשונה לר' עמי.

40 למשל 'בתורתו יהגה' 16, 199, 205-207, 224, ובעיקר במאמרים בספר הליכות עולם, ההלכה כשפת האמונה, ובספר נצחיות היסטוריה ואקטואליות, פרק טעמי המצוות לפי הרמב"ם.

41 חשוב לציין, שבנקודה זו יש מקומות בהם הרב שג"ר מציע דרך נוספת יותר קרובה לדרך של ר' עמי.

ג. מתודה

בקיאות והלכה

פערים אלו במוטיבציה ללימוד ובאופי האישיותי השליכו על מתודת הלימוד. אפיון מרכזי בו ניתן לראות דמיון בין הרב שג"ר ור' עמי, הוא הריחוק והקושי משיטת הלימוד הבריסקאית, כפי שהיא נלמדת בישיבות. כאמור, חלק משמעותי מהמוטיבציה של שניהם בלימוד היה חיפוש המשמעות והקשר של הלימוד לחיים. הלימוד הבריסקאי, המנותק מעולמו של הלומד והעוסק בהגדרות מופשטות שאינן מובנות ללומד, הרחיק אותם מאוד,⁴² אלא שאצל ר' עמי הקושי עם הלימוד הבריסקאי היה אפילו רחב יותר.

במאמר הראשון עסקתי באריכות בתהליך אותו עבר ר' עמי בשנותיו בישיבה ביחסו ללימוד. עיקרי הדברים הם, שאמנם בשנותיו הראשונות בישיבה שקע בצורה עמוקה לתוך לימוד העיון, אך בשלבים מתקדמים יותר של לימודו הלימוד העיוני לא סיפק אותו והוא שאף לשלב אותו עם לימוד הבקיאות. על בסיס דברים אלו, אציין שני הבדלים בין יחסו של הרב שג"ר ליחסו של ר' עמי ללימוד הבקיאות.

הנקודה הראשונה היא היחס הכללי אל לימוד הבקיאות. הרב שג"ר, על אף שהעריך את לימוד הבקיאות ואת תפקידה, לא נתן לה מקום משמעותי בתפיסת הלימוד שלו. לעומתו, ר' עמי במשך כל שנותיו נתן מקום משמעותי ללימוד הבקיאותי הפשוט ולרצון להקיף ולדעת את התורה.⁴³ הרב שמואל אריאל תיאר שבשיעוריו של ר' עמי נראה היה שכל הלימוד העיוני נובע מתוך הלימוד הבקיאותי. רצונו של ר' עמי בלימוד הבקיאות נבע מתוך רצון לא לפספס את הנגיעה בפשטות התורה, מכיוון שבעוד שהעיון יורד לעומקי האדם ונובר ביסודות העולם, לימוד הבקיאות אוהז בפשט ומאפשר להכיר את רוחב התורה.

⁴² על יחסו של הרב שג"ר ללימוד הבריסקאי ניתן לראות ממגוון מקומות ב'בתורתו יהגה', על יחסו של ר' עמי לבריסקאיות שמעתי בעיקר מהרב פדיה.

⁴³ כל זאת יחד עם שקיעתו העיקרית בעולם העיון.

נקודת ההבדל השנייה ביחס לעולם הבקיאות היא המקום שניתן לעיסוק ההלכתי. אחת מהמוטיבציות ללימוד הבקיאות, אותן ציין ר' עמי כבר במחברותיו שנכתבו בצעירותו, היא היכולת להגיע ללימוד 'אליבא דהילכתא'. במשך כל השנים, יחד עם לימוד העיון, עסק ר' עמי בלימוד ההלכה. הוא ניגש למבחני הרבנות ולכמה מבחני דיינות. בנוסף, ישיבת עתניאל אותה ייסד, הוקמה בראשיתה ככולל דיינות בו למדו עיון מכוון הלכה⁴⁴. בנוסף, כרב הישוב בעתניאל, הוא עסק רבות בפסיקה. לעומתו, הרב שג"ר, על אף שנודע כשמרני

מאוד בדרכו ההלכתית לא עסק בלימוד הלכה ובפסיקה.⁴⁵

אך למרות שר' עמי שם דגש על לימוד הבקיאות וההלכה, לימוד זה לא היה לו פשוט.⁴⁶ הלימוד נחוה אצלו לעיתים כיבש מעט וכטכני לעומת לימוד העיון, והוא לא תמיד תאם לרוחו הנלהבת. אלא שלצד תחושות אלו הוא ראה גם בלימוד הבקיאות דרך להיפגש עם האור הטמון בתורה, בצורה פשוטה יותר.⁴⁷

דומני שאפשר לראות כיצד פער זה נובע מהפערים במוטיבציה עליהם עמדנו. בקשתו של ר' עמי להכיר את האור שבתורה, הביאה אותו לרצות במפגש עם מרחבי תורה רחבים עד כמה שניתן. לשיטתו, עצם הלימוד והשקיעה בתורה מספקים וממלאים וזאת ללא תלות הכרחית במציאת נקודות העומק שלה ובחיפוש אחר נקודות ההשקה שלה עם עומקי הנפש. לעומתו, הרב שג"ר מבקש לחזק כמה שיותר את נקודות המפגש העמוקות והאינטימיות שבין הלומד לתורה. נקודות אלה לא ימצאו בקלות בלימוד הבקיאות אלא דווקא בלימוד העיון.⁴⁸

בנוסף, כפי שכבר תיארנו, לר' עמי היה רצון לחבר בין לימוד התורה לבין התנהלות החיים וראיה הרואה את החיים הבריאים והטבעיים כחלק מהלימוד. כל זה הוביל לנתינת מקום מיוחד להלכה כמחברת בין התורה ובין אורח החיים

⁴⁴ עד היום בעתניאל ניתן דגש משמעותי על חיבור העיון וההלכה. ייתכן שאלו נטפים מדמותו של ר' עמי.

⁴⁵ לפי עדות תלמידיו.

⁴⁶ דבר זה עולה גם מתוך מחברותיו בצעירותו וגם מתוך דברי תרצה.

⁴⁷ נעיר שלימוד הבקיאות אצל ר' עמי היה עם הבנה, אך עם ויתור על המרחב והנחת העמקה (כך עולה מדברי ה'בעלי בתים' שלמדו אתו בעתניאל, שמספרים כיצד בתהליך הלימוד ה'בקיאותי' איתו, ניתנה להם תחושה של הבנה עמוקה של הלימוד).

⁴⁸ אחד מהמקומות הבודדים בהם מתייחס הרב שג"ר ללימוד הבקיאות הוא ביחסו ללומדי הדף היומי. לומדי הדף היומי מבטאים, לטענתו, לימוד שיש בו דבקות ואהבה אך כמעט ללא הבנה וללא העמקה.

היהודי. ההלכה היא המרחב בו הלימוד התיאורטי נפגש עם החיים הקונקרטיים, דבר שמשך מאד את ר' עמי.⁴⁹

בתוך לימוד העיון – יחס למחקר וטקסטואליות

אחד מן הנושאים המרכזיים והבולטים בהתמודדות של עולם הישיבות עם דרכי החשיבה המודרניות הוא ההתמודדות עם שיטות המחקר המודרני.⁵⁰ כך למשל, המחקר התלמודי פיתח כלים מדויקים וביקורתיים לניתוח סוגיות הלכתיות ותלמודיות. כלים אלו מבוססים על תחומי מחקר מגוונים כמו: פילולוגיה, היסטוריה וסוציולוגיה.

בדרך כלל העולם הישיבתי חושש מהעולם המחקרי, זאת מכיוון שהכלים הביקורתיים עוסקים בניתוח של הגמרא בצורה השואפת לכאורה לאובייקטיביות. עיסוק ביקורתי זה נובע מתוך נקודת מוצא מנוכרת כלפי התלמוד ובעמדת מוצא זו היא מאבדת ופוגעת ביכולת לחוש חלק מתהליכי מסירת התורה. בצורה מסוימת היא אף יכולה לאבד את תחושת הקשר העמוק של הלומד הישיבתי עם לימודו.⁵¹

על אף החשש המסורתי, הרב שג"ר ור' עמי היו מראשוני השואפים לחבר ולקרב בין עולם הלימוד הישיבתי ובין זה המחקרי.⁵² אלא שנראה

⁴⁹ הרב שג"ר התייחס ללימוד ההלכתי כחלק מניתוחו את עולם הלמדנות ב'תורתו יהגה' עמ' 89-95.

אפשר לראות את עיסוקו של רב עמי בהלכה ובביקורת כדומה לעיסוק ההלכתי בבית מדרש של הגר"א וממשיכיו – ר' חיים מלווין והנצי"ב. הרב שג"ר לעומת זאת נוטה לאמץ את דרכה הלמדנית של ישיבת טלז ('בתורתו יהגה' עמ' 96-104, 'דרך אחרת בלמדנות'), שדרכה לחיבור הלימוד עם העולם היה ברובד האידיאלי והרעיוני יותר ופחות ברובד ההלכתי קונקרטי. על כל אלה ניתן לקרוא באריכות בעבודת התזה של שלמה טיקוצ'ינסקי, 'דרכי לימוד בישיבות ליטא במאה ה-19, האוניברסיטה העברית, תשס"ד מעט על פסיקת הלכה בעקבות דברי הרב שג"ר ניתן לראות במאמרו של הרב יובל שרלו 'ישר יחזו פנימו – על כוונת ההלכה בעידן פוסט-מודרני מכוח משנתו של הרב שג"ר', נטועים יז, תשע"א, עמ' 225.

⁵⁰ על היחסים בין עולם הישיבות לעולם המחקר ניתן לראות אצל: מ' כהנא, 'מחקר התלמוד באוניברסיטה והלימוד המסורתי בישיבה', בחבלי מסורת ותמורה, רחובות תש"ן. ד' שפרבר, 'על הלגיטימיות והצורך בשיטות מדעיות לשם הבנה נכונה של סוגיות בתלמוד', בד"ד, תשנ"ח. ⁵¹ א' וולפיש, 'בית המדרש ועולם המחקר – סקירה', חלק א, שנה בשנה, תשנ"ו, חלק ב', שנה בשנה, תשנ"ז.

⁵¹ על חשש זה ניתן לראות אצל ר' חיים נבון 'הלימוד הישיבתי ומחקר התלמוד האקדמאי', אקדמות ח' עמ' 125. הרב שג"ר התייחס אליו לחשש זה גם כן, בספר 'בתורתו יהגה', בעיקר בעמ' 158-159.

⁵² שניהם פעלו במסגרות שבמידה רבה זוהו עם מגמה זו – הרב שג"ר בבית מורשה ור' עמי בעתניאל.

שההתמודדות שלהם עם המחקר הייתה כלפי רבדים שונים של המחקר, והתנהלה בדרכים שונות.

הרב שג"ר מחלק את דרכי המחקר התלמודיות לשני סוגי ניתוחים ספרותיים – 'ביקורת נמוכה' ו'ביקורת גבוהה'.⁵³ הביקורת הנמוכה עוסקת בעיקר בביקורת הטקסט, כלומר: ניתוח לשוני ופילולוגי של הטקסט, תוך כדי נתינת הסבר היסטורי למורכבותו. הביקורת הגבוהה עוסקת בהסברי עומק היסטוריים וסוציולוגיים ומנסה לעקוב אחר ההתפתחות הסוגיה.

ר' עמי למד והכיר את מתודות הביקורת הנמוכה.⁵⁴ במהלך לימודו, ובעיקר בלימוד ה'ירושלמי', הוא עסק רבות בדיוק הנוסח. כך גם במאמריו הוא נתן מקום נכבד לאופציה הפילולוגית כפתרון והתמודדות עם שאלות פשטניות.⁵⁵ מבחינתו העיסוק הביקורתי היה חלק מהלימוד הבסיסי ומהניסיון להבין את הסוגיה ופשטה. לכן, החשש מהניכור והזרות אותם יכול ליצור המבט הביקורתי על הטקסט, לא התעורר כלל.⁵⁶

לעומת ר' עמי, עיקר התמודדותו של הרב שג"ר עם העולם המחקרי הייתה ביחס לביקורת הגבוהה.⁵⁷ בכמה מקומות בספריו הרב שג"ר עוסק בצורה רחבה ומעמיקה בניתוח התפיסה של הביקורת הגבוהה והתגובה אליה.⁵⁸ הרב שג"ר, בין היתר, מבקר את המחקר על חוסר העיסוק שלו בעולם הרעיונות העולה מהתורה ועל ההתעלמות מתפיסת העולם האמונית העומדת בבסיס דבריהם של חכמים. מאידך, הוא גם מסתייג מחוסר ההתמודדות של עולם הישיבות מהתייחסות אל ההתפתחות ההיסטורית של ההלכה. לכן, הוא קורא

⁵³ המונחים ביקורת "גבוהה" ו"נמוכה" נטבעו לראשונה על ידי חוקר המקרא יוהאן גוטפריד אייכהורן, (1753-1827). ר' ישראל תא-שמע (י.ת.), "מקרא"; י' - ביקורת המקרא, האנציקלופדיה העברית (כרך כד, עמ' 319), חברה להוצאת אנציקלופדיות, תשל"ב.

⁵⁴ ר' עמי קרא הרבה ספרים אקדמאיים, ואף השתתף בסדרת הרצאות על לימוד ירושלמי. במאמריו 'רסיסי ירושלמי' יש עיסוק בזה, וגם במאמריו על הבבלי הוא מעלה אפשרויות ביקורתיות כפתרון לסתירה בין גמרות. אציין שבין הדפים אותם שמר שמורים צילומים לא מעטים של כתבי יד.

⁵⁶ על תכונה זו בלימודו של ר' עמי האריך הרב רא"ם לדבר באזכרה בשנה ה-20 להירצחו. בכיוון זה ניתן גם לראות את דבריו של ר' מאיר ליכטנשטיין 'על דרכי הלימוד בדורנו - בעקבות הספר ב'תורתו יהגה'. נטועים יז, תשע"א עמ' 225.

⁵⁷ על אף שהרבה לעסוק גם ברובד הטקסטואלי.
⁵⁸ עיקר העיסוק מצוי בתוך 'בתורתו יהגה', עמ' 180-149, וכן בעמ' 201, ובהקדמה לספרו 'אהבוך עד מוות'.

לעולם המחקר לפתח בתוכו את היכולת לחפש אחר רעיונות ומבקש לפתוח את הלימוד הישיבתי לניתוחים בכלים מחקרניים. מדברים אלו עולה בצורה ברורה הפער בין ר' עמי והרב שג"ר. ר' עמי מאמץ מהמחקר את כלי הניתוח שעוסקים ב'גוף' התורה ובאמצעותם משתדל לפשט ו'לנקות' את הלימוד כמה שיותר, כדי להיפתח לתורה בצורה ה'אותנטית' עד כמה שניתן. לעומתו, הרב שג"ר רואה במחקר בעיקר ככלי לניסוח ולפיתוח של רעיונות ותכנים העולים מהלימוד.

נראה שפער זה נובע מהמוטיבציות השונות ללימוד. כפי שתואר, המוטיבציה המרכזית של ר' עמי הייתה השאיפה שהלימוד ינבע בצורה הפשוטה והטבעית ביותר מן הטקסט ולכן עסק רבות בדיוק הפשט וברובד הטקסטואלי. להבנתו, הסברה היושבת בפשט דברי הגמרא ועולה מהניתוח הלשוני של הסוגיה היא סברה פנימית. כלומר, היא מגיעה מתוך הסוגיה ולא מהאדם הלומד אותה. גישה זו הביאה אותו לראיית הכלים הביקורתיים כחלק מתנועת הלימוד הראשונית והפשוטה. לעומתו הרב שג"ר, שעיקר המוטיבציה מבחינתו היה בהבנת הרעיונות ומשמעותן, גם בעיסוקו הביקורתי שם את הדגש על היחס לביקורת הרעיונות. לכן, הרב שג"ר מתמודד עם המחקר בעולם ההסברים והרעיונות.

בנוסף לכל זה, נראה שציפיתם של ר' עמי והרב שג"ר מהבנת הסוגיה הייתה שונה. ר' עמי חיפש בכל דעה ושיטה הסבר שנובע מהחשיבה הישרה והיום יומית של האדם, ה'קומון סנס'. הוא שאף שההסברים יהיו כמה שיותר פשוטים וטבעיים וינבעו מחוויות החיים. הרב בני הגדיר את ההסברים של ר' עמי כרעיונות 'בעליבתיים'. חיפוש של סברות אלו חיבר את לימודו של ר' עמי לחייו. היכולת להסביר בצורה ברורה ופשוטה את ההלכה באופן שתתקשר לתחומים נוספים בחיים היא חיונית, זאת מכיוון שהיא מאפשרת ללומד לחוות את הלימוד כקשור לחיי היום יום שלו, ואת התלבטויות הסוגיה כמלוות את ההתלבטויות היום יומיות.

לעומתו, נראה שהרב שג"ר היה רואה תפיסה זאת כהבנה חלקית בלבד. הרב שג"ר הצטיין ביכולת הניתוח האנליטי והשיטתי. בלימודו הוא התעסק בניתוח עומק של האפשרויות השונות הקיימות בסוגיה, ובהעמדת הרקע הרעיוני

והפילוסופי שעומד מאחוריהן. בחלק מהשנים הוא היה נוהג להקדים לשיעוריו הקדמה רעיונית והגותית לנושא בו הסוגיה עוסקת. להבנתו, עיסוק מסודר בעולם הרעיונות, מאפשר לגשר בין עולם הרעיונות שלנו לבין עולם הרעיונות של הסוגיה.

אם כן, אצל ר' עמי הבנת סוגיה היא שילובה במארג החוויות של החיים ואילו הרב שג"ר מבקש להכניס את רעיונות הסוגיה לתוך מערכת פילוסופית הרלוונטית להוגי זמנינו.

גם את הפער הזה ניתן לראות כהמשך לפערים במוטיבציית הלימוד. ר' עמי רצה שהעיסוק הרעיוני יקרב את השילוב בין חייו ובין התורה, אך לעומתו הרב שג"ר חיפש דווקא את היכולת לברר את מערכת הרעיונות התורנית ממנה הלומד יוכל לייבא רעיונות לחייו, ואתה יכרות 'ברית'.

תהליך הלימוד

ניתן להתבונן בפערים בתפיסת הלימוד דרך התייחסות ל'חוש' המרכזי המופעל בלימוד. הרב שג"ר מבקש לעודד בלימוד את התנועה של החיפוש העצמי ואת הכניסה פנימה, אל תוך האדם⁵⁹ והסוגיה. הלומד צריך לשאול את עצמו 'מה התורה אומרת לי ולחיי?' כך, הסברות והרעיונות שיעלו ינבעו מתוך מפגש בין התורה ובין האדם הלומד.

לעומת זאת, רבים מתלמידיו של ר' עמי הגדירו את לימודו כלימוד של הקשבה.⁶⁰ זוהי הקשבה לטקסט ולדוברים בו,⁶¹ וניסיון לבטא בצורה הישירה ביותר את מה שיש בטקסט. ההקשבה מולידה גם עמידה על הדקויות והניואנסים הדקים הקיימים בו. כפי שראינו, ר' עמי השתדל להמעט עד כמה שניתן את מעורבותו האישית בלימוד הטקסט, ולהבין אותו כמה שיותר 'מתוכו'.⁶²

⁵⁹ אודיה צוריאלי קרא לזה 'לימוד אקספרייניסטי'.

⁶⁰ למדן נוסף המגדיר גם כן את עיקר הלימוד כתנועת ההקשבה הוא רב מרדכי שטרנברג, במאמרו על דרך הלימוד, בסוף הספר 'שיעורי ר' מרדכי'. גם אצל הרב שג"ר, בייחוד בשנים הראשונות, ההקשבה הייתה חלק משמעותי מהלימוד, אך נראה לי שכפי שעמדתי בפרק על האידאולוגיה מדובר בהקשבה חודרת וחוקרת, ולא בהקשבה פשוטה ומקבלת.

⁶¹ יחד עם הקשבה גם לתלמידים ולאנשים איתם הוא לומד.

⁶² רבים יאמרו היום שדבר זה כלל לא אפשרי, כיוון שהאדם תמיד יגיע ללימוד עם הבניות והנחות יסוד (הרב שג"ר היה מודע מאוד לרעיונות אלו ובמידה רבה שיטתו נובעת מההזדהות שלו איתן), אך ר' עמי היה 'מורדניסט' (כלשונו של הרב בני). כפי שהבאתי יכול להיות שר' עמי העמיד לעצמו כאידאל את דמותו של משה, המבטל עצמו לגמרי להתגלות.

סיכום

רבים שותפים כיום לרצון שלימוד התורה והעולם הדתי וההלכתי שלהם לא יהיה מנותק מהעולם ה'חילוני' בו הם חיים. עיקרו של המאמר הוא בהגדרת הדרכים השונות שנטו על ידי הרב שג"ר ור' עמי עולמי במטרה לממש רצון זה, ולהפוך את לימוד התורה לחלק משמעותי ובלתי נפרד מחיי הלומד.

היחסים בין הרב שג"ר לתלמידו ר' עמי עולמי מכילים נקודות דמיון והשקה רבות אך גם פערים גדולים ומשמעותיים. שניהם מסרו את חייהם על התורה ולימודה, ומתוך כך הפערים האישיותיים ביניהם הביאו להבדלים גדולים ביחסם אל התורה ולדרך לימודה.⁶³

נראה שניתן לראות את הנקודה האחרונה שעלתה לגבי מתודת הלימוד כנקודת המוקד של המאמר: ר' עמי כמתמקד בתנועה של שמיעה כלפי התורה ואילו הרב שג"ר כפונה פנימה, בעיקר אל תוך האדם.

הרב שג"ר באישיותו היה שקוע בעולמו הפנימי ובביקורת פנימית שמטרתה לזקק ולהביא לכנות ובמידה מסוימת לאמת. התורה מבחינתו היא עולם של תרבות וערכים והיא יכולה להיות בת ברית לאדם בחיפוש זה, ואלהיה יכול לפנות האדם על שאלותיו הקטנות והגדולות. בדרך לימודו הוא מעמיד את הלומד אל מול מערכת הערכים העומדת מאחורי הטקסט ומוליד מתוך כך את המפגש בין עולמו של האדם לטקסט.

החיפוש הפנימי אחר הישירות והמפגש עם ה'עצמי' שערך ר' עמי הביא אותו לעמידה לפני ה', עמידה לפני האין סוף. מילדותו היה רגיש ומתבונן במה שסביבו וחווה את האור האין סופי הנוכח במציאות. כל ימיו הלך וחיפש קירבה בין האור האין סופי המתגלה אליו דרך הטבע, חיי היום יום ודרך התורה. בלימודו הקשיב בביטול אל העולה מטקסט הסוגיה והשתדל לקרב את הדברים לעולמו ולחיייו הפשוטים והטבעיים. זאת מתוך רצון למעט את הנתק בין דרכי ההתגלות השונות של הבורא בעולמו.

ו'אלו ואלו דברי אלוקים חיים'.

63 על אף שהצגת הדברים במאמר היא בצורה ניגודית, הרב שג"ר אל מול ר' עמי, חשוב לי להדגיש שהדברים לא הביאו למחלוקת אישית. דרכים שונות נובעות מדמויות שונות, ומתוך הבנה זו, הרב שג"ר ור' עמי ידעו לכבד ולהוקיר כל אחד את דרכו ותפיסתו של השני. הדרכים השונות נותנות מרחב ועושר ביכולת לחיות חיי תורה.

